

AZƏRBAYCAN NEFT SƏNAYESİ TARİXİNDƏN

Fuad Səmədov – Azərbaycan neft geologiyası korifeylərindən biri kimi

Məlum olduğu kimi, respublikanın xalq təsərrüfatındakı inkişafında neft sənayesi hər zaman mühüm yer tutmuşdur. Bununla əlaqədar, istər neft və qaz yataqlarının axtarışı və kəşfiyyatı, istərsə də onların səmərəli işlənməsi ön planda olmuş, bu işlərin həyata keçirilməsində bir neçə nəsil yüksək ixtisaslı geoloq və geofiziklər və digər ixtisas sahibləri iştirak etmişlər.

Bu yazımızda belə neft mütəxəssislərimizdən biri, hələ gənc yaşlarından Azərbaycan neft geologiyası korifeyləri səviyyəsinə yüksəlmiş Fuad Səmədov haqqında söhbət açmaq istəyirik. Qeyd edilməlidir ki, Respublikanın müxtəlif ərazilərində aparılan geoloji tədqiqatlarda bir və ya bir neçə məşhur mütəxəssis lider olmuş, bir növ, yeni məktəb yaratmışlar. Məsələn, Abşeron geoloji məktəbində D.V. Qolubyatnikov, İ.M. Qubkin, M.V. Abramoviç, B.Q. Babazadə; Azneft kəşfiyyat məktəbində Ə.Ə. Əlizadə, B.Y. Xain, H.Ə.Əhmədov; Neft Daşları və ya dəniz geologiyasında A.Q. Əliyev, F.İ. Səmədov, A.A. Putkaradze, Ə.N. Əlixanov, X.B. Yusifzadə və başqa liderlər olmuşdur.

Zaman keçdikcə bu əfsanəvi insanların surətləri xəyalımızda daha da böyümüş, gənc nəsələ örnək simvoluna çevrilmişdir.

1926-cı il təvəllüdlü Fuad İbrahim oğlu Səmədov 1949-cu ildə Azərbaycan Sənaye İnstitutunu fərqlənmə diplomu ilə bitirib “Xəzərdənizneftkəşfiyyat” trestinin Gürgən qazma kontoruna göndərilmiş, qısa bir müddət ərzində bu kontorun baş geoloqu səviyyəsinə yüksəlmişdir. 1949 - 1952-ci illər ərzində bu idarədə işləyərkən gənc Fuad özünü istedadlı mütəxəssis, sərbəst düşüncə tərzinə malik rəhbər işçi kimi tanıtdı və artıq 1952-ci ildə Neft Daşları neftçixarma idarəsi kimi böyük bir qurumun baş geoloqu vəzifəsinə irəli çəkildi. Yenicə istismara daxil edilmiş bu unikal yataqda həm kəşfiyyat, həm də işlənmə-istismar işlərinin səmərəli aparılması baş geoloqdan böyük məharət tələb edirdi və Fuad Səmədov bu işlərin öhdəsindən bacarıqla gəlirdi. 1961-ci ildə elə həmin vəzifədə çalışan F.Səmədov bir qrup mütəxəssislərlə birlikdə dəniz neft yataqlarının səmərəli kəşfiyyatı və işlənməsinə görə Lenin mükafatına layiq görüldü. İdarənin baş geoloqu kimi, F.Səmədov istər Neft Daşları, istərsə də digər dəniz yataqlarında yeni texnologiyaların tətbiqinə xüsusi diqqət yetirir, gənc kadrları cəsarətlə irəli çəkirdi. O, Xoşbəxt Yusifzadəni I mədəyə, Ənvər Məmmədovu II mədəyə, Aslan Sultanovu III mədəyə böyük geoloq təyin etmişdi.

Əfsanəvi Neft Daşlarının ilk sakinlərindən olan F.Səmədovun şərəfli adı neft elminin və neft sənayesinin tarixinə qızıl hərflərlə əbədi olaraq yazılmışdır. Onun 1949 - 1952-ci illərdə “Azneftkəşfiyyat” Birliyi qazma trestinin Gürgən qazma kontorunun baş geoloqu, 1952 - 1960-cı illərdə Neft Daşları neftçixarma idarəsinin Baş geoloqu və direktor müavini, 1960 - 1963-cü illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Dərin Neft və Qaz Yataqları Problemləri Institutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, 1963 - 1969-cu illərdə Baş Dəniz Neft İdarəsinin baş geoloqu vəzifələrində işləyərkən neft sənayesinin inkişafındakı səmərəli xidməti xüsusi qeyd edilməlidir.

Azərbaycanın əməkdar mühəndisi, Lenin mükafatı laureatı, “Нефтяные Камни” monoqrafiyasının müəllifi olan F.Səmədov (ümumilikdə 4 monoqrafiyanın müəllifidir) elmi işlərlə çox maraqlanır və elmə həvəsi olan mütəxəssisləri öz ətrafına toplayırdı.

F.Səmədovun Səngəçal-dəniz, Duvanı-dəniz, Bulla-dəniz və Bahar qaz-kondensat yataqlarının mənimsənilməsində böyük rolu olmuşdur. Onun elmi məqalələri AMEA-nın “Xəbər”ində çap edilmişdir. O, 100-dən artıq məqalənin müəllifidir. Bu məqalələrdə “Xali”, “Çilov adası”, “Palçıq Pilpilesi”, “Neft Daşları” kimi yataqların timsalında mədən geofizikasının məlumatları əsasında süxurların litoloji xüsusiyyətlərini, onların neft və qazla doyma dərəcəsini geniş şəkildə tədqiq

etmişdir. F.Səmədov tərəfindən layların neftvermə əmsalının artırılması, qalıq neft ehtiyatlarının bir hissəsinin çıxarılması məqsədilə yataqlarda aparılan suvurma üsulu geniş təhlil edilmiş və aparılan elmi tədqiqatlar nəticəsində yataqda olan digər laylara da süni təsirin tədqiqi yolları və onun effektivliyi elmi-praktiki dəlillər əsasında dəqiq təhlil edilmişdir.

Bir sözlə, demək olar ki, bütün dəniz yataqları F.Səmədov tərəfindən araşdırılmış və neftin səmərəli mənimsənilmə yolları tədqiq edilmişdir.

F.Səmədov neftçi geoloq və elm fədaisi idi. Neft Daşları yatağının açıldığı illərdə dənizdə neft-qaz yataqlarının ardıcıl kəşfi və mənimsənilməsilə əlaqədar Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Neft və Sənaye Universiteti) gənc məzunlarının, geoloqların, mədənçilərin, qazmaçıların bu sahəyə axını başlayır. Belə şəraitdə F.Səmədov üçün böyük elmi fəaliyyət başlayır. O, bu gənc mütəxəssisləri, xüsusən də geoloqları öz ətrafında toplayaraq onları yatağın geoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə, mədənlərdə geoloji-mədən və hidrodinamik tədqiqat işlərinin aparılmasına yönəldirdi və yatağın işlənməsinin elmi əsasda aparılmasına xüsusi fikir verirdi.

1963-cü ildə yeni təşkil edilmiş "Başdənizneft" İstehsalat Birliyində işləməyə qayıdan baş geoloq F.Səmədov Xəzər dənizinin şelf zonalarında yeni-yeni neft-qaz yataqlarının kəşfinə və açılmış yataqların işlənməsinin təşkilinə rəhbərlik edir və elə bu dövrdə "Palçıq Pilpiləsi", "Bahar", "Səngəçal – Duvannı – Xərə-Zirə" kimi böyük yataqların açılmasına nail olur.

1963-cü ildə Neft Daşlarında güclü fontan və dəhşətli yanğın olur. F.Səmədov yanğının konturunu müəyyənləşdirmək məqsədilə vertolyotla havaya qalxır və vertolyotda alovun şiddətlə partlaması ilə üzləşir. Alov söndürülür, lakin Səmədovun səhhətinə çox pis təsir olur.

F.Səmədov dünyasını dəyişəndən sonra Xəzər dənizində çalışan fədakar neftçilərimiz, xüsusən də seysmik geoloqlarımız Ceyrankeçməz depressiyasının dənizə davamında yeni-yeni gömülmüş qalxımlar aşkar edirlər və bunu fədakar, neft sənayesində yeni uğurlar açan mərhum Fuad Səmədovun adı ilə adlandırırlar: Səmədov-1, müəyyən müddətdən sonra isə yeni açılmış növbəti qalxımı - Səmədov -2.

İşlərini davam etdirən geoloqlarımız Səmədov-1 və Səmədov-2 qalxımlarından bir qədər cənub-qərbdə növbəti gömülmüş qalxıma alim-geoloq Putkaradzenin adını verirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, 1972-ci ildə seysmik kəşfiyyatın aşkar etdiyi bu gömülmüş qalxımlar yalnız Məhsuldar Qatın (MQ) alt şöbəsi horizontlarına görə - 6600 m-lik izogipslə təsvir olunur. Lakin Səmədov-1 gömülmüş qalxımında qazılmış quyu layihə dərinliyinə çatmadan 6325 m-də MQ-nin üst şöbəsində Balaxanı lay dəstəsinin IX horizontunda sınılanmış və məhsul alınmamışdır. Quyu geoloji səbəbdən bağlanmışdır. Təəssüf olsun ki, quyu MQ-nin alt horizontlarını və regional neft-qazlı "Fasilə" lay dəstəsinə açmadan və sınınamadan ləğv olunmuş, dayandırılmışdır. Lakin güman olunur ki, Səmədov-1-də qazılmış 1 sayılı quyu Xəzərin ortasından keçən dərinlik qırılmasına yaxın olduğundan və qalxım çox gömüldüyündən onu da Şahdəniz yatağında olduğu kimi karbohidrogenlərin dərinlikdən miqrasiya olunan I fazasına malik olan yataq kimi qiymətləndirmək olar.

Görünür ki, Səyyar adlandırılan, əslən isə Səmədov-1 qalxımı olan bu yataq öz məhsulunu (fontanını) əvvəlki adının qaytarılmasından sonra verəcək! Onu MQ-nin alt şöbəsində sınamaq lazım idi.

Hələ bəs, Səngəçal – Xərə-Zirə antiklinal zonasında Duvannı strukturunun şimal-şərqindəki "8 Mart" qalxımı görəsən niyə əvvəlki adını - Nəriman Nərimanov adını dəyişib?

1980-ci ildə keçmiş SSRİ-nin (o cümlədən Azərbaycanın) mötəbər neft-qaz birlikləri tərəfindən hazırlanıb dərc edilən 1:1000000 miqyaslı xəritədə Xəzər dənizi akvatoriyası və onun ətrafında yerləşən lokal strukturlar göstərilmişdir. Həmin xəritədə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda Azərbaycan geoloqlarının yeni aşkar etdikləri gömülmüş qalxımlar - Səmədovun və N.Nəri-

manovun (indi “8 Mart”) adlarını daşıyan strukturlar da yer almışdı.

Çox əfsus ki, indi çəkilən xəritələrdə vaxtı ilə qədirbilən seysmik kəşfiyyatçılarımızın F.Səmədova olan inam və hörmət əlaməti olaraq onun adının əbədləşdirilməsini yox edir, onun adını daşıyan strukturlardan birinin adını “Səyyar”, ikincisinin - Səmədov-2-nin adını isə “Səba” adlandırırıblar. N.Nərimanovun adını daşıyan strukturu isə “8 Mart” adlandırırıblar. Görəsən bu kimə və nəyə lazım idi? Lakin Səmədov-1 və Səmədov-2 strukturlarından kiçik olan və Putkaradzenin adını daşıyan gömülmüş qalxım toxunulmadan yerindədir. Azərbaycanın milli adları xəritəni korlayırmı?

Cənubi Xəzər çökəkliyinin müxtəlif zonalarında seysmik tədqiqatlar və dərin kəşfiyyat qazması haqqında F.Səmədovun verdiyi tövsiyələr daha sonralar digər yataqların (Şah-dəniz, Abşeron, Azəri-Günəşli-Çıraq və s.) açılıb işlənməyə verilməsində əsaslı rol oynamışdır.

Cəmisi 43 il yaşamış bu böyük zəka sahibi, zəhmətkeş insan sanki lider olmaq üçün yaranmışdı: orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirmək, institutda Stalin təqaüdü almaq, institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmək, 24 yaşında qazma idarəsinin baş geoloqu olmaq, Lenin mükafatına layiq görülmək və s.

Əməkdar mühəndis adına, Qırmızı Əmək bayrağı və Lenin ordenlərinə, Lenin Mükafatına və s. layiq görülmüş F.Səmədov əfsanəvi “Neft Daşlarının” ilk tədqiqatçısı olmuşdur.

*AMEA Geologiya və Geofizika İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
g.-m.e.n. Vəsilə Vəliyeva*